

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**Актуальні проблеми
вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 2

Рівне – 2001

ББК 63.3 (0) я 43

А 43

УДК 9(438): 9(477): 321: 327: 327(477): 34(091): 329.4

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2001. – Випуск 2. – 245 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Черній Альберт Іванович

доктор історичних наук, професор,
академік Академії наук Вищої школи України
та Міжнародної слов'янської академії наук

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна

кандидат історичних наук, професор

Бачинський Вільгельм Маркович

доктор історичних наук, професор

Гайбонюк Володимир Дорофійович

кандидат історичних наук, професор,
заслужений діяч культури України

Дещинський Леонтій Євгенієвич

доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Ковальський Микола Павлович

доктор історичних наук, професор, академік
Міжнародної слов'янської академії наук

Кондратюк Костянтин Костянтинович

доктор історичних наук, професор

Лизогуб Юрій Маркович

доктор історичних наук, професор

Литвинчук Анатолій Іванович

кандидат історичних наук, професор,
заслужений діяч культури України

Макар Юрій Іванович

доктор історичних наук, професор

Павлюк Володимир Васильович

доктор філософських наук, професор

Постоловський Руслан Михайлович

кандидат історичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії

наук

Саух Петро Юрійович

доктор філософських наук, професор,
академік Академії наук Вищої школи України

Степанков Валерій Степанович

доктор історичних наук, професор

Троян Сергій Станіславович

доктор історичних наук, професор (*науковий редактор*)

Шевчук Василь Петрович

доктор історичних наук, професор, заслужений діяч
науки і техніки України

Друкується за ухвалою вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 4 від 30 листопада 2001 р.)

**За достовірність фактів, дат, назв тощо відповідають автори статей.
Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.**

ISBN 966–7281–07–7

Адреса редакції: 33028, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2001

8. Становлення владних структур в Україні (1991–1996). – К., 1997.
9. Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001). – К., 2001.

УДК 930.1 (477)

В.Д. Гайбонюк

УКРАЇНСЬКА ІСТОРИЧНА НАУКА НА МЕЖІ ТИСЯЧОЛІТЬ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ

*Народ, який втратив свою історичну пам'ять, або ж її
у нього відняли, приречений на небуття...*

*Тільки усвідомлене знання власної історії здатне піднести
народ до вершин своєї незалежності серед передових і вільних
народів світу.*

С в .

Патріарх Йосип

Один з найдавніших і великих народів у самому центрі Європи є безсумнівним аборигеном однієї з найбільших у Європі споконвічно української землі. Але волею Долі він більше семи століть тому, після ординського руйнування стольного Києва і падіння давньоруської Української держави, практично втратив власну державність і перебував під владою позмінно декількох чужинських держав. Саме через це не зміг він аж до кінця ХХ століття написати об'єктивної національної історії.

На велике щастя, історична пам'ять українства не була втраченою. Вона збережена у святій пам'яті предків і документально підкріплена свідченнями давньоруських і козацьких літописань, перших історичних пошуків від “Синопису” Й.Гізеля та “Історії Русів” Г.Кониського, а згодом і такими фундаментальними історичними, по–справжньому науково–дослідницькими узагальненнями кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., як славнозвісні історичні твори М.Грушевського, І.Крип'якевича, Д.Дорошенка, Н.Полонської–Василенко та інших.

І все–таки Україна ще не змогла відтворити сповна правдивої у всьому розмаїтті своєї історії. Історії складної і величної. Багатогранної у становленні і розвитку українського етносу, нації і державності на рівні сучасних критеріїв і вимог світової історичної науки в контексті всесвітньої історії. А саме вимоги світової є нині визначальним у такому написанні історії, оскільки Україна і її багатоетнічний народ, українська нація були завжди і продовжують залишатися невіддільною, активною складовою частиною світової спільноти, тож цілком закономірним є місце української історії в контексті історії світової.

Знаменно, що нині світовому українству пощастило відзначити десятиліття свого, століттями вимріяного і вистражданого національно–державного суверенітету і вперше за всю історію України її соборності і державної незалежності.

Як і всі народи світу в ці знаменні доленосні історичні віхи своєї історії, український народ і на всіх рівнях оглядає пройдений шлях, критично аналізує здобутки, прискіпливо підраховує втрати.

Природно, що таким самоаналізом обтяжена й українська історична наука, яка як одна з провідних світоглядних наук, як реальне віддзеркалення стану нації, народу, держави, не може стояти осторонь прагматичного аналізу практичних надбань і прогалин молодій державі в різних сферах суспільного життя, національно–державного будівництва.

Однак на цьому високому зібранні ми дещо абстрагуємося від прагматичного широкого аналізу наших десятилітніх підсумків. Залишимо ці безперечно важливі проблеми на розгляд і

розв'язання державотворців і політиків. Маємо ж бо сформовані, як і належить в демократичній правовій державі, усі властиві їй гілки влади: законодавчу, виконавчу, судову. Маємо аж занадто розгалужену багатопартійну систему: уже аж 113 політичних партій. Маємо широку демократичну систему ЗМІ.

Ми ж, учасники історичних наукових читань з нагоди першого 10-ліття української національно-державної незалежності, як люди, безпосередньо причетні до славного товариства українських істориків, на своєму фаховому рівні з науково-історичних інтересів можемо проаналізувати український доробок саме на ниві української національної історичної науки і освіти.

За перше незалежне десятиліття в Україні було успішно подолано ще недавній голод на національно-історичну літературу, необхідну для нормального навчально-виховного процесу в національній школі всіх рівнів. Уже з першого навчального року в Україні була відновлена вперше за століття цільна система вивчення повномірного навчального курсу історії України в національній школі всіх рівнів. За минуле десятиліття в Україні створена й успішно функціонує цільна система безперервної історичної освіти, починаючи від дошкільної дитячої установи до її найвищих форм історичної науково-дослідницької діяльності. Принципово важливим є те, що українська історична наука й освіта успішно розвиваються в Україні на нових методологічних засадах, чітко сформульованих у матеріалах до концепції української історичної науки і освіти [8, 2–12].

Сьогодні український учень і студент, у тому числі й студент-історик, і вчитель історії, і вузівський викладач історичних та історико-прикладних дисциплін з вітчизняної історії, уже мають достатню історіографічну, бібліографічну, історично-дидактичну, а також методологічну і навчально-методичну базу для повномірного викладання і глибокого засвоєння курсу вітчизняної історії.

Однак на шляху подальшого розвитку і вдосконалення української історичної науки і освіти за минуле десятиліття вже постало і постає дедалі більше нових проблем. Ці проблеми в їх узагальненні спричинились до відсутності узгодження у розкритті різних питань і перспектив зображення історичних подій української минувшини, особливо в контексті всесвітньої історії. Про це неспростовно свідчать численні активні історичні дискусії. Наприклад, на четвертому конгресі українців в Одесі, за участю таких відомих українських істориків, як доктори історичних наук С.В.Кульчицький, С.В.Віднянський, В.А.Потульницький [1, 3–21], О.П.Реєнт та багатьох інших, з усією повнотою постала як цілком реальна і невідкладна проблема входження української національної історії у всесвітню історію. Причому не тільки в теоретичному, але й у практичному науково-творчому аспекті ця дискусія знайшла своє продовження не тільки на сторінках “Українського історичного журналу” [1,3–21,2,3–27], але і в інших аудиторіях української історичної громадськості на різних рівнях.

Перш ніж перейти безпосередньо до проблем сучасної української історичної науки і освіти, зокрема їх принципово важливих методологічних аспектів, маємо все-таки хоч би побіжно узагальнити її сучасні надбання і хоч би коротко досягнути в рамках обмежених можливостей публікації її сучасний стан.

Найперше як історик, якому довелося на початку 90-х торувати перші кроки викладання української національної історії в рівненських ВНЗ, за допомогою власних записників пам'яті й випадкових публікацій у тогочасній періодиці, до того ж не завжди наукового і взагалі достовірного характеру, маю можливість ще раз із задоволенням відзначити, що цей тотальний пострадянський кризовий дефіцит на українську національно-історичну інформацію вже став історичним спогадом. Разом з цим, і це необхідно особливо відзначити, цей голодоморний дефіцит на українському науково-історичному ґрунті був не спонтанним, не з вини українства. Він був наслідком чужинницької цілеспрямованої українофобської політики окупаційних режимів в Україні. Він став для історії України переконливою ілюстрацією наслідків чужинницького поневолення наших предків у десятках їхніх поколінь, їхнього національно-культурного і духовного обкрадання, намагання цілеспрямовано перетворити українців у безпам'ятних

манкуртів, іванів, “не помнящих родства”, отаких собі меншовартісних малоросів, “холопів”, “бидла”.

Сьогодні уже не йдеться про відсутність українських науково–історичних видань різного плану, змісту і дидактично–функціонального призначення хоч би на рівні широкого домашнього вжитку в навчально–інформативному вивченні вітчизняної історії і навчально–виховному процесі в національній школі всіх рівнів.

Учасникам науково–історичних читань, безсумнівно, відомо, з яким зацікавленням учні і студенти, учителі й викладачі ВНЗ та широкий загальний української спільноти сприймали попереднє десятиліття і продовжують зацікавлено користуватись науково–дослідницьким і сьогодні щедрим доробком у царині української історії М.Брайчевського, Л.Винара, Т.Гунчака, Д.Дорошенка, А.Жуковського, В.Косика, І.Нагаєвського, Н.Полонської–Василенко, О.Субтельного, як і повернення широкій українській громадськості славних імен і науково–історичної спадщини Михайла Грушевського, Івана Крип’якевича, Миколи Аркаса, Олександри Єфіменко, Дмитра Яворницького, Миколи Багалія.

Про офіційне визнання не тільки науково–історичною, але й найширшою українською громадськістю непересічного скарбу науково–історичної і дидактичної спадщини істориків української діаспори заявив ще в 1991 році тогочасний директор інституту історії НАН України академік Ю.Ю.Кондифор. Він на офіційному рівні визнав, що щедрий доробок українських учених–істориків із зарубіжжя являє собою “цілий материк української історіографії, без якої вона як цілісність не існує. Цей материк чекає на наше освоєння. Ми повинні примножити духовний потенціал нації тим, що створено за кордоном” [4,18]. Актуальність цього визначення повною мірою стосується і сьогодні, особливо у підготовці студентів–істориків.

Цілком зрозуміло, що визначальною уже сьогодні і тим більше на перспективу, у відродженні і подальшому розвитку української національної історичної науки і освіти залишається наростаюча плідна діяльність учених–істориків українських науково–теоретичних, методологічних і науково–творчих історичних центрів і найперше таких, як Інститут історії України НАН України, який очолює академік В.А.Смолій, та Інститут українознавства ім.І.Крип’якевича у Львові, очолюваний академіком Я.Д.Ісаєвичем.

Нині вже важко навіть просто перераховувати через той воістину науково–творчий прорив, що його здійснили за останні роки творчі колективи названих академічних центрів української історичної думки в плані відродження національної історичної науки, у доборі й формуванні цілої плеяди нової генерації українських учених–істориків і викладачів історії, та видання сотень новітніх науково–дослідницьких, науково–методологічних і науково–навчальних видань з вітчизняної історії та історико–прикладних дисциплін.

Маємо всі підстави стверджувати, що підготовлені до видання вищеназваними академічними центрами і видані майже одночасно в кінці 1996 року творчими колективами відомих істориків під загальною редакцією академіка В.А.Смоля [5] у Києві та у Львові (керівник авторського колективу проф. Ю.Зайцев) [6] справді новітні за своїм баченням підручники з історії України, схвалені Міністерством освіти і науки України, вже здобули визнання студентської і викладацької аудиторії і визнані найкращими на сьогодні посібниками з вивчення вітчизняної історії. На жаль, їх ще дуже мало. Студенти і викладачі, зокрема Рівненщини, нетерпляче чекають обіцяних нових, доповнених та ще й ілюстрованих перевидань.

Загальновідомо, що значна частина талановитих і по–справжньому творчих істориків–дослідників, теоретично і практично озброєних новітніми знаннями та інноваційним педагогічним досвідом історичної науки й освіти, нині зосереджені в національних університетах України, на історичних факультетах, історичних та інших гуманітарних кафедрах 525 вузів III–IV–го рівня акредитації і 556 вузах I–II–го рівня акредитації (технікумах і коледжах) і сотнях загальноосвітніх шкіл і гімназій.

Було б марним сьогодні братись без широкого всеукраїнського обліку і кваліфікованого науково–теоретичного і фахово–методологічного аудиту аналізувати і дати синтезовану довідку про тисячі новітніх науково–історичних видань, які вийшли з–під пера істориків, науковців–

дослідників і істориків–педагогів практиків майже всіх вузів і багатьох загальноосвітніх шкіл, гімназій та коледжів України. Але, за рейтингом опитування студентів трьох рівненських вузів, найпопулярнішими навчальними посібниками з історії України, допущеними Міністерством освіти і науки, після згаданих Київського і Львівського видань, є “Курс української історії” В.Й.Борисенка [7]. Справді, видання насичене новітньою дослідницькою інформацією і є найближчим до вимог навчальних програм.

Серед авторів українських науково– і навчально–історичних видань останніх років, які користуються неослабним інтересом учнів, студентів, учителів і викладачів історії, можна назвати оригінальні видання таких авторів–істориків, як Олександр Бойко (Київ), Петро Толочко (Київ), Олена Апанович (Київ), Юрій Шаповал (Київ), Володимир Сергійчук (Київ), Станіслав Кульчицький (Київ), Федір Турченко (Запоріжжя), Володимир Баран (Луцьк), Юрій Мицик (Дніпропетровськ), Валерій Степанков (Кам’янець–Подільський) та багато інших.

Можна з упевненістю сказати, що на сьогодні вже немає ВНЗ в Україні, де б викладачі, насамперед науковці–гуманітарії, не пробували свого пера у збагаченні своїх історичних кафедр новітніми знаннями з вітчизняної історії. Особливо яскраво проявляється творчий характер викладання історії України з боку викладачів молодшої генерації, зокрема в розробці ними різного спрямування методичних розробок, спецкурсів і спецсеминарів, широкого запровадження комп’ютеризації, інноваційних методів ведення занять. Більше 20 назв оригінальних науково– і навчально–історичних видань тільки за останні 3 роки вийшли з–під пера науковців–істориків, зокрема й нашого університету. П’ять з них удостоєні грифа Міністерства освіти і науки України.

У цей же час було б непоправною помилкою, чого з різних причин допустились у ще недавні роки деякі вчителі і вузівські викладачі історії, водночас виключивши зі свого дидактичного арсеналу величезний пласт української історіографії і величезну скарбницю монографічних видань, дисертаційних історичних досліджень радянської доби. Подібні історики–педагоги, про що доводиться з гіркотою констатувати, надовго зупинились, а дехто залишається і донині у становищі корабля без вітрил і пізнавального прапора.

Методологічна невизначеність таких, з дозволу мовити, науковців–істориків (подібна позиція стала подекуди навіть модною), засвідчує найперше факт відсутності чітких наукових засад, методологічної невизначеності, апробованого методологічного інструментарію. Хоч, здавалося б, від часу публікації в освітянській пресі ще у 1999 році матеріалів до концепції національної української історичної освіти [8, 2–12], та її всенародного обговорення і правомірного визнання вже пройшло часу більш ніж достатньо.

Долаючи синдроми постперебудовчої ейфорії, як і бездумного огульного засудження всього, одержаного у спадщину від української радянської історіографії, науковці–гуманітарії, зокрема історики, усе більше усвідомлюють, що методологічний вакуум, який виник після тотального осуду марксистсько–ленінської спадщини, заповнюється у відроджуваній українській історичній науці і освіті надто повільно. Перефразовуючи відомого класика, можна, не боячись суттєвої помилки, визнати, що подекуди окремі українські історики–педагоги, намагаючись поспішно “вимити руки” після свого вірного служіння марксизму–ленінізму і разом з цим вимити вітчизняну історію від класово–заідеологізованого намулу, разом з брудною водою вихлюпнули і саму нашу ще недавню 75–літню радянську історію, усю радянську українську історичну науку та її численну історіографію. На жаль, це реальна істина. Адже ні для кого сьогодні не секрет поява надто скороспілих творчих історичних і навколоісторичних і навіть псевдоісторичних писань із так званої “незалежної творчості”. Незалежної від будь–яких наукових принципів, методологічних засад, і найперше, від життєво невідкладних національних інтересів української спільноти, молодшої національної Української держави. У зв’язку з цим не можна не погодитися з думками докторів історичних наук Л.В.Тарана та О.П.Реєнта про необхідність нам, українським історикам усіх рівнів, більш “зважено оцінити і вписати українську марксистську спадщину в національний історичний процес”. Це “означало б утримати позитивну частину нашої духовної спадщини в ХХ ст., зробити для українського менталітету те, чого, на жаль, не змогли зробити

для України її політики” [9, 37]. Українські історики марксистської школи багато зробили для вивчення минулого людства, зокрема і української минувшини, і було б щонайменше необачним відкидати з порога їхні здобутки, змитати з бібліотечних полиць і робочих столів викладачів і студентів їхні насичені цікавим і достовірним фактично–історичним матеріалом підручники, довідкові, енциклопедичні видання.

Тим більше, що переважна більшість українських істориків старшого покоління як справжні науковці і патріоти України першими, за покликом серця і розуму, вдумливо й активно включились у процес національно–державного відродження України. На загальносвідомих науково–методологічних засадах вони плідно збагачують новітню українську історіографію з урахуванням не тільки найцінніших історико–традиційних надбань української історичної минувшини, але й досягнень світової історичної думки, надбань світових цивілізацій, суспільного прогресу передових народів і держав, узагальнень загальносвітової історії, світової історичної науки.

Підсумовуючи в цілому надто скромний перелік надбань української національної історичної науки і освіти за перше українське національно–державне незалежне десятиріччя, маємо, за нашим твердим переконанням, зосередити свою увагу на все ще не вирішених проблемах.

Цих проблем, на жаль, не стає менше. Ми вже відмовилися (найперше у плані методології вітчизняної історії) від наскрізь науково необґрунтованих концепцій класового, партійного, вузького національного і навіть націоналістичного, у тому числі й інших шаблонів, від постулатів російської дореволюційної, російської й української радянської методології. На жаль, подекуди і сьогодні ми ще не звільнилися від методологічних різночитань при з’ясуванні співвідношення “матеріального” і “духовного”, “базису” і “надбудови”, критичного абсолютизування “формаційного методу”, сліпого поклоніння перед універсалізмом “цивілізаторсько–культурологічного методу” тощо.

Серед чисто українських етнічно–національних проблем української історичної науки залишаються й донині одночасно по декілька концепцій походження етно–топонімів “Русь” і “Україна”, етнічних коренів українського етносу, витоків української державності.

Або ще один приклад. Студентові першокурсникові, досвід сприйняття історичної інформації якого склався в загальноосвітній школі за відомою, дуже примітивною за своєю сутністю, науково–пізнавальною репродуктивною технологією, дуже важко з’ясувати, наприклад, численні концепції становлення давньоруської Київської держави. Викладач змушений за прикладом рекомендованих міністерством видань і слідом за М.Грушевським, Н.Полонською–Василенко та ін., назвати норманську теорію, хозарську концепцію антинорманістів, концепцію В.Ключевського тощо. Поки все це нашарування, до того ж нерідко ще й ускладнене в процесі подачі вчителем чи викладачем, учень, як і першокурсник–студент, розгребе, то для сприйняття реально об’єктивного процесу українського державотворення на власній соціально–економічній і суспільно–політичній базі він уже стає втомлено–непридатним.

Загальновідомо, що наявність декількох концепцій і навіть теорій свідчить про відсутність єдиної науково–достовірної концепції. Так, скажімо, ми маємо і у випадку з поясненням витоків давньоруської–української державності.

Ми, на жаль, ще не маємо єдиної конструкції періодизації української національної історії в контексті всесвітньої історії. Найбільш розмитий в історичній хронологізації і в суттєвому змісті період української медієвістики і межі входження України в нову історію, у капіталістичний спосіб виробництва. Взагалі щодо визначення рівня капіталістичного способу виробництва й капіталістичних форм організації праці і власності в Україні XIX– початку XX ст. під владою Росії, ні для кого не секрет, що навіть в окремих “новітніх” виданнях з української історії ринкові, товарно–грошові відносини, капіталістична система організації виробництва і розподілу взагалі подається вкрай некваліфіковано навіть за давно віджитими постулатами марксизму–ленінізму про вмираючий, паразитичний, прогнилий “проклятий капіталізм”. Тож зовсім не дивно, що ставлення до новітніх організаторів ринкових відносини в Україні, новітніх українських заможних людей формується без урахування об’єктивних економічно–соціальних процесів у світі, а за формулою, що панувала всі 75 радянських років,

за класично ленінським ставленням до буржуазії. Принагідно нагадаємо, що для подібного ставлення найперше дають реальні підстави окремі занадто корисливі українські “олігархи” і навіть окремі наскрізь корумповані парламентарі, політики, державотворці. Є багато спірного, зокрема в періодизації української історії XIX– початку XX ст. Найбільш різняться між собою погляди доктора історичних наук Л.В.Тарана та відомого історика української діаспори І.Лисяка–Рудницького [2, 5].

До того, що майже в кожній темі з історії України на лекційних і семінарських заняттях доводиться зустрічати цілий ряд різночитань у хронології, датах, суті й оцінці подій, уже не тільки викладачі, але й студенти з певним рівнем іронії починають звикати. Так, хронологічні рамки Хмельниччини різні, навіть сучасні видання подають їх аж у трьох варіантах: 1648р. – перша подача до 1654 року, друга – до 1657р., смерті Богдана і третя найновіша – 1676 рік. Таке ж різночитання і в оцінці воєнно–політичної сутності Хмельниччини, і навіть у даті смерті знаменитого гетьмана, що подається тричі різною в різниці від пів– до місяця.

Зрозуміло, що ці явища мають не тільки своє об’єктивне пояснення і навіть виправдання самим активним процесом відродження української історичної науки на базі різних джерел, широким розкидом географії видавничих центрів тощо. Але, незважаючи на все, і Інститут історії України (найперше), і, безперечно, Міністерство освіти і науки з його підпорядкованими відповідними радами, комітетами і колегіями мають у цій важливій науково–історичній, науково–методологічній та інформативно–фактологічній площині національної історичної науки поступово наближатись до єдиного знаменника. Звичайно ж не йдеться про єдине світобачення, про унеможливлення плюралістичних поглядів і оцінок щодо історичних подій, особистостей вітчизняної минувшини тощо.

Особливої уваги і невідкладного з’ясування українськими істориками вимагає вже вище згадана хронічно–затяжна проблема національної історії в питаннях джерел і конкретних етнічних коренів українського народу, нації, чому була присвячена спеціальна наукова конференція в Києві в березні 2001 року. Скажімо, заглибившись в етнічне коріння українського народу, нації, деякі вітчизняні історики, чи то на догоду іншим “державницьким” націям, а чи й справді з історичних передумов, шукають на цьому історичному шляху не тільки російський і польський національний слід, але й єврейський і турецький. На жаль, ми не маємо ще цільної наукової концепції джерел, становлення й розвитку української національної свідомості, українського визвольного, зокрема національно–визвольного руху, українського націоналізму в його конкретних ідеологічних, організаційних засадах, у політичній і державотворчій діяльності. А хіба немає вини й української національної історичної науки, українських істориків, зокрема, і в тому, що українці й понині залишаються на шостому десятилітті після завершення Другої світової війни чи не єдиною у світі нацією з двома непримиренно–ворожими таборами комуністів і націоналістів на всіх рівнях від кухонно–побутового до Верховної Ради. Адже вже давно проголосили внутрішньонаціональний мир і німці, і росіяни, і іспанці, і сальвадорці, і В’єтнам, і Кампучія. А от українці до миру дійти, як дияволом зачаровані, так і не можуть.

Розв’язуючи нині невідкладні державотворчі процеси економічного, політичного, воєнного, дипломатичного будівництва, українська історична наука мала би вже запропонувати своє науково–аналітичне бачення не тільки власного українського досвіду розв’язання цих проблем попередніми поколіннями, але й у взаємозв’язку з досвідом сусідів, найперше народів, з якими Україна перебувала у спільних державах: Великому Князівстві Литовському, Речі Посполитій, Російській та Австро–Угорській імперіях, а згодом і в Союзі РСР, Польщі, Чехословаччині, Румунії.

На жаль, ще більше питань ніж відповідей в українській історіографії щодо проблем міжнаціональних відносин України не тільки з сусідніми народами і державами, але й у хронологічній проблемі “панславізму”, в історично–традиційних взаєминах у самому середовищі багатоетнічного українського народу, місця і ролі в цьому складному процесі релігій і церкви в Україні тощо.

Однією з найскладніших і за змістом, і за обсягом, з нашого погляду, проблем сучасної

української історичної науки є завдання її входження у всесвітню історію, у науково–об’єктивне відображення багатомітової історії України саме в контексті всесвітньої історії, загальносвітового історичного процесу.

До речі, проблема діалектичного взаємозв’язку історії України та світової історії не нова, народжена сучасними науково–історичними новаціями. Ще у XVIII ст., у часи козацької держави, що було загальноновизнаним у світі, зокрема в Європі ще з часів Хмельниччини, найвизначніші на той час науковці Великобританії і Німеччини, які досліджували світову історію, два окремі томи присвятили саме історії України. Автором обох томів був Жан Христіан Енгель [1, 20].

На цій важливій ділянці національної історичної науки піонерами подальшого входження української історії у світову, зокрема європейську, були у 1880–1890 рр. XIX ст. видатний український історик Володимир Антонович і творці так званої “Руської історичної бібліотеки” в Австрійській Галичині, поширюваної за власні кошти українцями з Росії. Загальновідомим активним поширювачем української історії в Європі став молодий український професор, завідувач першої кафедри історії України першого в Україні Львівського університету Михайло Грушевський і очолюване ним Львівське, а згодом і Київське наукове товариство ім. Т.Г.Шевченка в кінці XIX ст. і до початку Першої світової війни.

Але і в часі, якихось 15–20 років кінця XIX– початку XX ст., і у загальному доробку цього було занадто мало для входження тоді ще дуже молодій українській історичній науці у всесвітню історичну скарбницю. Звичайно ж, не могла цього компенсувати фактично розпорошена по різних країнах світу історична наука, яку плідно розвивали практично впродовж 20–90–х років XX ст. історики української діаспори, об’єднані і згуртовані спочатку Олександром Оглобліним, а згодом – Любомиром Винарем в “Українському історичному товаристві”.

Увесь комплекс науково–практичних проблем, пов’язаних із входженням історії України у всесвітню історію, в одному повідомленні не можна навіть перерахувати. Тематика цієї проблеми вже не раз ставилася на порядок денний всеукраїнських і міжнародних наукових конференцій. Цій проблемі майже сповна присвячені основні публікації 4–х чисел “Українського історичного журналу” за 2001 р. Хочеться порадити шановним молодим колегам познайомитись з цікавими, оригінальними пошуками з цього питання, зокрема доктора історичних наук з Києва В.А.Потульницького [1, № 1–4].

Підсумовуючи сказане, узагальнимо: на межі десятиліття української державної незалежності в Україні створені об’єктивні передумови і вже зроблений значний початок реального відродження справді національної історичної науки і освіти та входження їх у всесвітній суспільно–історичний процес, у всесвітню історію.

Однією зі знаменних ознак і практично гарантією сучасного реального ренесансу української історичної науки і освіти на межі тисячоліть є започаткування реального входження у всесвітню історію сформованого за десятиліття потужного кількісно і якісно науково–творчого людського потенціалу вчених–істориків України та українського зарубіжжя. У роки української незалежності в царині української історичної думки, національної історичної науки і освіти відбулося чимало значних подій, таких як всесвітні конгреси українців, міжнародні конгреси українознавців, десятки авторитетних наукових історичних конференцій міжнародного, всеукраїнського, регіонального і місцевого рівня.

Одним з яскравих проявів такої діяльності можна назвати Міжнародний науковий конгрес Українського історичного товариства “Українська історична наука на порозі XXI століття”, що відбувся 16–18 травня 2000 р. у Чернівецькому державному університеті ім.Ю.Федьковича з нагоди його 125–річчя [10, 147–151]. Уже перелік організаторів цього першого в історії української історичної науки і освіти такого представницького і високоповажного зібрання українських учених–істориків майже з усіх континентів Землі на регіональному обласному вузівському рівні красномовно свідчить про справді всесвітній ареал і потужний творчий потенціал українських науково–історичних центрів і установ.

Враховуючи важливе не лише інформативне, але й науково–пізнавальне значення цього факту,

привернемо увагу учасників студентських науково–історичних читань до переліку цих сучасних світочів української історичної думки. Українське історичне товариство (США, Україна, Канада, Європа), Інститут історії України НАН України, Світова наукова рада при Світовому конгресі українців – це основні організатори вищевказаного конгресу. Серед співорганізаторів були: Міжнародна організація українців, історична секція Української Вільної академії наук у США, Асоціація українських професорів у США, Українська Вільна академія наук у Канаді, Інститут українознавства НАН України ім.І.Крип'якевича у Львові, Інститут української археографії та джерелознавства НАН України ім.М.Грушевського, Польська асоціація українців у Варшаві, Наукове товариство ім.Т.Шевченка у Львові, Наукове товариство ім.Т.Шевченка в Канаді, Наукове товариство ім.Т.Шевченка у Європі, Наукове товариство ім.Т.Шевченка в Польщі, Фондація ім.О.Ольжича та багато інших. Говорячи про науково–пошуковий, науково–дослідницький потенціал національної української історичної думки і її активізації в руслі української національно–державної незалежності не можна обійти увагою ряд історичних вузівських центрів української діаспори, особливо Західної. Серед таких плідно діючих зарубіжних центрів української вузівської науки необхідно назвати Вільні українські університети в Римі і Мюнхені, Інститут українознавства славетного Гарвардського університету (США), потужних українських історичних студій при Альбертському університеті (Канада). Сьогодні вже настільними книгами студента–історика в Україні стали видання професора Вільного університету в Римі І.Нагаєвського, професора славетної французької Сорбонни Володимира Косика та багатьох інших.

Було б непоправною даниною відступу від реалій сучасного українського ренесансу промовчати про дисонансний стан відродження національної історичної думки і української культури загалом у так званому ближньому зарубіжжі. На жаль, на території колишнього саморозваленого “Союзу вільних народів” очевидно ще й понині не зняті табу на все українське, накладені на найвищому великодержавницькому російсько–шовіністичному рівні у другій половині XIX ст. Міністром МВД Російської імперії Петром Валуєвим та горезвісним “емським” указом імператора–визволителя Олександра II. Між іншим, це тема зі ще однієї винятково важливої науково–дослідницької та історико–пізнавальної проблематики україно–російських взаємин в їх минулому, сьогодні і перспективі.

Не можна переоцінити ту цінність матеріалів і досліджень сотень провідних українських істориків високого світового рівня, які публікуються дуже активно в останні роки. Це стосується і опублікованих у збірнику Чернівецького конгресу з проблем сучасної української науки, її досягнень, проблем і перспектив. З нашого погляду дуже влучно підсумував значення конгресу в контексті сучасного стану світової україністики відомий український історик, професор, декан історичного факультету Чернівецького університету Юрій Макар: “За роки розвитку самостійної незалежної Української держави, – наголосив він, – докорінно змінилось завдання Українського історичного товариства. Можна з радістю стверджувати, що наука більше не поділяється на вітчизняну і діаспорну, а переростає в єдину українську історичну науку, якою їй і належить бути” [10, 151].

Тож маємо всі підстави для оптимістичного погляду в майбутнє України, у наше власне майбутнє як українських істориків, у найближчу і дальню перспективу української історичної науки і освіти, у її реальне входження у всесвітню історію. Маємо, отже, всі підстави для того, щоб ще раз усвідомлено утвердитись в обраній, вкрай потрібній для України, фаховій орієнтації в обранні професії історика–першопрохідця з нашого нелегкого і складного минулого в наше не менш складне і проблематичне сучасне, у незвідане, і звичайно ж, не безхмарно–безтурботне, але зате вільне і незалежне майбутнє. А будувати це наше майбутнє у відроджуваній Вітчизні належить нам самим, своїми руками і своєю творчістю. Будувати не для когось іншого з Москви чи Варшави, Берліна чи Вашингтона, а для самих себе, своїх дітей, онуків – для майбутньої могутньої і квітучої України.

1. Потульницький В.А. Українська та світова історична наука: Рефлексії на межі століть. // Український історичний журнал. – К., 2000 р., № 1, С.3–21; № 2, С.27–47; № 3, С.20–37; №4, С.20–37.
2. Роєнт О.П. Деякі проблеми історії України ХІХ–початку ХХ ст.: стан і перспективи наукової розробки // УІЖ, – К., 2000 р., № 2, С.3–27.
3. История XIX века /Западная Европа и внеевропейские государства/ Под ред. профессоров Лависса и Рамбо. – М., 1906.
4. Кондифор Ю.Ю. Історія і сьогодення. – К.// Вісник АН УРСР. – 1991. – № 2,– С.18.
5. Історія України. Нове бачення. У 2–х кн. За ред. В.А.Смоля. – К.,1996.
6. Історія України / Керівник авт.кол. Ю.Зайцев. – Львів: Світ, 1966, 488 с.
7. Борисенко В.Й. Курс української історії: 3 найдавніших часів до ХХ ст.: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1966. – 616 с.
8. Матеріали до концепції історичної освіти // Освіта. – К.,1992, № 8.
9. Методика та методологія історичних досліджень // Український історичний журнал. – К., 2000 р. – № 2, С.3.
10. Міжнародний науковий конгрес Українського історичного товариства”Українська історична наука на порозі ХХІ століття” // Український історичний журнал. – К., 2000 р., № 6, С.147–151.

УДК 323.39: 325.86 (477)

І.А. Гринчук

ПІДГОТОВКА ТА ВИХОВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Першочерговим завданням для держави є проблема формування і розвитку політичної еліти. Для України вона набирає особливої ваги, оскільки саме в цей час країна переживає якісні зміни всієї системи суспільних відносин. І лише від політичної еліти залежить, чи буде наша держава справді демократичною і незалежною.

Здобувши державну незалежність і суверенітет у 1991 р., Україна стала однією з великих держав світу, яка не мала реальної політичної еліти. При владі опинилися колишні партійні функціонери, яких можна було назвати пределітою, а точніше – середовищем, у якому передбачалося сформувати керівну еліту України. Рівень їхньої політичної кваліфікації, загальної та правової культури, характер професійного й життєвого досвіду не дозволяють зарахувати ранній український істеблїшмент до класу повноцінної еліти. Переважна частина нової еліти – це люди, які належали до партійно–радянської номенклатури і своєчасно почали переходити на позиції незалежності, тобто політично та ідеологічно пристосовуватися до нових вимог системи. Яскравими прикладами цього стали прибічники самостійної української державності – Л.Кравчук, Л.Кучма, Є.Марчук та інші. Представники колишньої республіканської номенклатури намагалися отримати і в багатьох випадках отримали статус перших осіб завдяки простій “операції ділення”: вони були “другими” особами в державі, коли “перші” сиділи в Москві; після відокремлення Києва від Москви вони автоматично стали “першими”.

Перший склад політичного керівництва країни називають “вербальними лідерами” [1], оскільки, прийшовши до влади за допомогою слова, вони абсолютизували його силу. Усю політику вони намагалися звести до пошуку потрібного дискурсу критики минулого, суперечок з опонентами тощо. Основної якості політичної еліти – уміння направити, узгодити, кодифікувати – у першого ешелону політичних лідерів нової держави не було. А отже, не було і справжньої політичної еліти. У таких умовах актуальним питанням є проблема формування саме державної еліти України.

ЗМІСТ

Розділ 1. 10 РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

С.С. Троян Українська державність: 10 років незалежності	3
В.Д. Гайбонюк Українська історична наука на межі тисячоліть: сучасний стан, проблеми.....	9
І.А. Гринчук Підготовка та виховання політичної еліти в незалежній Українській державі...	17

Розділ 2. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

О.О. Патяка Система доказів у гродському суді на українських землях у другій половині XVI – першій половині XVII ст.	21
М.Б. Петров Історична топографія вірменських кварталів Кам’янець-Подільського кінця XVII-XVIII cc.	25
І.В. Довжук Виробництво сільськогосподарських машин у Наддніпрянській Україні наприкінці XIX ст.	31
О.В. Сидорчук Діяльність Чеського благодійного й освітнього товариства ім. Я.А. Коменського в Україні (1907 – 1917 рр.)	34
О.М. Завальнюк Відставні державні діячі – викладачі Кам’янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.).....	38
М.М. Гон Євреї в суспільно-політичних процесах у Східній Галичині (липень 1919 – березень 1923 рр.).....	46
С.І. Жилюк Українська автокефальна православна церква на Житомирщині в 20-х роках.....	52
Р.С. Пальчевський Український молодіжний рух на західноукраїнських землях, що входили до складу Польщі (1920-1939 рр.)	57
А.А. Жив’юк Початок громадсько-політичної діяльності Уласа Самчука (перша половина 1930-х років).....□	62
Р.П. Давидюк Степан Скрипник як посол до польського сейму (30-ті роки XX століття).....	70
П.О. Савчук Роль громадських організацій у зміцненні оборонно-масової роботи на промислових підприємствах України (1943–1945 рр.).....	77
Л. К. Костюк Культурно-історичні процеси в Україні на межі тисячоліть як “своєрідний виклик історії” ..□	84

Розділ 3. ІСТОРІЯ КРАЮ

О.Ф. Гень Міста-фортеці Волині, засновані князями Острозькими.....	91
О.П. Прищепя Планування і забудова міст Волині в другій половині XIX – на початку XX ст.	100
В.А. Доброчинська Національна політика Другої Речі Посполитої на Волині (1921-1939 р.р.).....	104
В.І. Милусь Державно-церковні відносини на Волині у повоєнний період	108
Т.П. Пархоменко Функціональне призначення продуктів бджільництва у звичаях трудової обрядовості	118

Розділ 4. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

І.А. Хаврук Сандомирська угода 1570 р.: проблема об’єднання протестантських течій у Польщі.....□	124
Н.Г. Галун Історія Болгарії в оцінці Христо Ботева.....	129
О.Т. Безаров Влада та єврейські погроми в Росії 1881-1882 рр.....	137
А.В. Боляновський Українське питання в політиці Німеччини 1914-1916 рр.....	146

О.М. Войтюк Українсько-болгарські літературні зв'язки кінця XIX – початку XX століття	152
О.М. Гень Історіософія Томаша Масарика.....	156
Г.Я. Комар Людина з легенди та історична особа: штрихи до політичного портрета Карла Маннергейма	160
Р.М. Постоловський Інтерпретація Т.Г. Масариком чеських національних демократичних традицій як основи національної ідеології.....	168
Ю.М. Терешко Особливості міжнародної політики Чехословаччини в умовах поляризації Європи у 1945-1947 рр.	174
А.В. Слесаренко Антитоталітарний опозиційний рух у Чехословаччині (1968-1972 рр.)	181
В.І. Бурдяк Україна і Болгарія: проблеми злагоди в суспільстві.....	186
Т.Ф. Герасимчук Утворення Європейського Союзу та його роль у сучасних інтеграційних процесах.....□	189
І.В. Філіпчук Україна між Сходом і Заходом через призму відносин з Росією і Польщею в 90-х роках XX ст.....	194
М.М. Алієв Участь України у створенні Євразійського транспортного коридору (ТРАСЕКА)□	200
Т.А. Христюк Еволюція українсько-російських відносин у 1991-2001 рр.	206

Розділ 5. ПОЛІТИЧНА ДУМКА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ

С.С. Троян Австрійські історичні концепції слов'янства початку XX століття.....	218
В.М. Шейко Становлення та розвиток культурології як науки: історіографічний аспект	224
С.А. Копилов М. Бантиш-Каменський як історик Польщі	233

Розділ 6. РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

П.О. Савчук (Рец.: Троян С.С., Постоловський Р.М., Федорак В.Ф. Світ на зламі епох: історія кінця XIX- середини XX ст.: Навчальний посібник – К.: НМЦВО, 2002. – 240 с.)	239
Відомості про авторів	242

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 2

Відповідальний за підготовку збірника до видання – *С.С. Троян*

Комп'ютерна верстка – *Н.Б. Курченко*

Обкладинка – *О.Я. Тарасюк*

Коректор – *О.В. Лукашевич*

Адреса редакції: 33028, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12
Рівненський державний гуманітарний університет

Здано до набору 1.03.2001 р. Підписано до друку 30.11.2001 р.
Формат 60x84 ¹/₈. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 16,27. Обл. вид. арк. 16,97 .
Замовлення № 8/1. Наклад 100.

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2001. – Випуск 2. – 245 с.

ISBN 966–7281–07–7